

A 10-es és 20-as évek nevelési viszonyainak képe Krúdy Gyula publicisztikai írásában

A napisajtóban megjelenő cikkeiben Krúdy Gyula átható, minden emberi viszonylatot figyelembe vevő, résztvevő tekintete az utókor számára sem elhanyagolható, számvetésre indító módon irányult a korabeli főváros művelődési, sőt kimondottan nevelési és pedagógiai viszonyaira is.

A hangulatokra érzékeny, melankóliára is hajlamos, de a bohém világ könnyelmű nappalait, zajos és jajos éjszakáit is megélt művész figyelmét a korszak világrengető katalizmái, az első világháború borzalmai, hiú reményei, sötét reménytelensége, életüket letaroló viharai sodorták az embert közvetlenül érintő, embert mentő kérdések felé.

Már a háború éveiben megdöbbenéssel teszi szóvá, hogy világa új arculatot vett fel, hiába keresi ifjúkorának fővárosát, a korábbi Budapestet, avagy talán még Pest-Budát - hiszen nála az idődimenzió rugalmasabb, kevésbé szigorú, mint a történetírónál -, hiába keresi a régi várost idillikus nyugalmaival, amiről az ő élménygazdag, emberismerő tekintete igen jól látja: bár kiegyensúlyozottabban, több emberi mérséklettel: hamisan volt idillikus. Megütözve írja, hogy napjaiban kétféle embert lát maga körül: szerencsétleneket és gazembereket. A háború tömeges áldozatait, a végérvényesen eltűnteket keresi tekintete, és talál árvákat, özvegyeket, rokkantakat, éhenkórászokat, pöffeszkedő hadiuzsorásokat, hadiszállítókat, üzereket, szélhámosokat és kistíltű prostituáltakat.

1917-ben halottak napjára írott szomorú számvetéséhez, mintegy kapaszkodóként, életmentő lehetőségként kapcsolja a gyermeknevelés felmerülő új lehetőségeit: közlését a Gyermektanulmányi Társaság^x munkájáról. A kis huszárok c. írás első része ma is elgondoloztató képet fest az első világháború alatt mutatkozó riasztó demográfiai krízisről.

x A Magyar Gyermektanulmányi Társaságot 1906-ban hozta létre Nagy László. Az alapító kiemelkedő munkatársai Ranschburg Pál és Weszely Ödön voltak.

"Nagyobb tragédia nem lehet ennek a nemzetnek a történetében, mint ha az anyák nem szülnek többé gyermekeket. Ez a magyarság végét jelenti. Hunok és avarok után az ősi sors vár e maroknyi törzsre? Hogy eloszoljon, mint a megmérgezett hulla a föld alatt, és onnan idegenek rónáit termékenyítse? Hogy elkövetkezessen a történelmi halál korszaka, midőn napról napra fogy az üldözött, néhány sátoraljányi magyar, amíg végleg eltűnik a föld színéről, mint már sok nemzet a Tisza és Duna mentén?"

Próbál valami olyan történés felé fordulni, ami még nem nyugodott bele abba, hogy minden veszve lenne: "A halottak napjának ködében, - - - az itthon lévők még más alakban is foglalkoznak a gyermekkel, aki - van - -, akik ügyében ugyancsak mostanában ülnek össze országos megbeszélésekre. Gyermektanulmányi társaságnak nevezik magukat, tanítók és emberbarátok gyülekezete, aki azon munkálkodik, hogyan lehet a gyermeket úgy felnevelni, hogy annak mindenjő tulajdonsága, rejtett ereje és felkutatott tehetsége teljes képességgel érvényesüljön az elkövetkezendő életben.

Ezért örvendezek én ennek a nemes társaságnak, amelynek megalapítója egy budapesti tanár és gyermekmúzeumi igazgató. Bár ezekben az újságközleményekben lehetőleg kerülni szoktuk a személyi kultuszt, most az egyszer kiírjuk a jeles hazafi nevét: Nagy László igazgató úrét."

1923-ból való a Toronykocka című karácsonyi ünnepekre beköszöntő írása, melyben annak a reményének ad hangot, hogy talán egyszer még felelevenedik a boldog békekorszak. Ez is nosztalgikus visszatekintő írás, de a felmerülő emlékek számunkra is legalább olyan fontossá válnak, mint az írás aktuális, tematikus része - a gyermekjátékokról szóló -, hiszen bennük a múlt is aktualizálódik, élő, sugárzó, éltető jelenné válik. És benne van a szeretet melegsége is abban, amit itt megidéz.

"A béke boldog éveiben a lyukas zsebű gyermek mulattatására állottak össze komor gyárosok, ráncos homlokú mérnökök és hóbortos föltalálók. A gyermeké volt a földgömb; az ő hasznos játékaikon törte a fejét Pesten Nagy László, a gyermektanulmányi társaság tudós igazgatója, valamint Eiffel, a francia mérnök, ama bábeli torony építője..."

Háború utáni cikkei, különösen a 20-as évek közepéről valók, mind sűrűbben irányítják az olvasó figyelmét a fővárosi pedagógusok életére. Ezek az írások főleg a bélistások helyzetével foglalkoznak. Mielőtt ezekre a karcolataira sort kerítenénk, ragadjuk ki az 1925-ből való

kis remek életrajzi vázlatát, ahol a modell: A pesti polgármester: az utolsó tekintetes úr, amint az írás címe elének állítja. Krúdy szerint ugyanis: "A pesti polgármester leginkább tekintetes úr szeretett volna lenni. Sajnos, nagyságos úr volt a titulusa." Műveiben szokásos visszaemlékező, múltat idéző stílusában rajzolta meg Bárczy István ifjú, majd közéleti férfivá kiteljesedő alakját és pályáját, melynek számunkra legfontosabb része nagyszabású iskolaépítési programja és ennek megvalósítása. A reformkorszak alakjait ábrázoló Jókai írásaira emlékeztető képet fest a zene iránt vonzó és tánckedvelő könnyed fiatalemberről, a későbbi alkotó, demokrata, reformer polgármesterről. Hogyan lesz a szőke német eredetű belvárosi ifjúból, Sacher Pistából, a hölgyek kedvencéből, - akit azonban nem elégitettek ki a szalonokban elért sikerek -, hogyan lett belőle Bárczy István, a magyar és ezen belül elsősorban a fővárosi kultúra és nevelésügy akadályokat nem ismerő szószólója és ügyvivője.

Krúdy Gyula így jellemzi munkásságát: "Bárczy csak karácsonyi 'kedvvel' épített, mintha egy-egy új iskola megnyitása volna a legnagyobb öröme az életben. Vannak ilyen fanatikus emberek, akik nem tudják elképzelni még az Angyalföldet sem iskola nélkül, pedig ott már csak igazán nem tanulnak a gyermekek, mert okosabb dolgot is tehetnek. Mindenesetre Bárczy István óta kezdett a fővárosi tanügynek komolyabb jelentősége lenni ...

... A tanítóságban fölébred valami, amit némelyek a legnagyobb dolognak tartanak az emberi életben: az ambíció. - Kitűnni, kiválni, kiragyni az ezer tanító és a hetvenkilenc iskola közül. Az Érsek utcai iskolával a távoli Józsefvárosból versengésre kell pedagógiai hírnévben az Erdély utcai iskola. 'Csak a Bíró utcában tudnak tanítani' - mondják máshol a polgárok. Míg a Terézvárosban a 'Felsőerdősor'ra esküsznek. Már komolyan veszik a furcsa Gábel Jakabot is, aki néhány óra alatt tanít meg olvasásra analfabéta katonákat."

Az emberi körülmények is változnak a fővárosi tantestületek körében. "Nem egyetlen ember alattomos szeszélye szerint kell életének, kedvének igazodnia, hanem most már a 'tanácsnál' meghallgatják a kis tanerőt is. A demokratikus szellemet, amelyet Bárczy hozott magával, természetesen a tanítónők érzik meg leghamarább, mert a nők mindig intelligensebbek a férfiaknál" - állítja meg Krúdy, és amit ő mond, abban mindig van valami tagadhatatlan igazság. Majd így folytatja: "És a de-

mokratikus kis tanerő kezd megértőbben, gondolkozóbban foglalkozni a gondjaira bízott leánykával, holtnak hitt ambíciók ébrednek föl benne arról, hogy mint 'jó tanítónő' emlegessék a városban, holott azelőtt nem igen büszkélkedett ezen minőségével."

Bárczy pedig csak épít, épít, meséli tovább az író: "Miért is nem ment kőművesnek ez a Bárczy Pista? - dohog magában a régi pesti polgár." Ezzel az inkább felkiáltó, vagy felsóhajtó kérdéssel fejezi be kis élő-eleven életrajzi visszapillantását.

Az 1918-ban megjelent Tanítók májusa már a háborúban különösen tönkrement pedagógustársadalomról szólt." A régi polgármester", Bárczy idejére úgy tekint vissza, mint az elmúlt, boldog "aranykor" éveire. Persze a tanítóság állapota nem volt kivételes, hiszen a többi osztály és réteg is mind "elesett ebben a csatában", ahogy itt maga is írja, és nemcsak ezen a helyen, sokszor apokaliptikus képekben ad számot az általános pusztulásról.

A Tanácsköztársaság idejéből való aktuális feljegyzései az általános kultúrpolitika új lehetőségeit latolgatják. Más helyen az orosz irodalmi kapcsolatok ápolását és fejlesztését igyekezett előmozdítani, az irántuk való érdeklődés felkeltésével (Orosz hangok, 1919.) Ebben az időben elsősorban az átszerveződés jelenségei, a reformok, különösen a földreform kérdései foglalják le napi érdeklődését, és ezekről ad számot újságcikkeiben.

Az első világháborút követő további időszakban, a katasztrofális területi veszteségeink folytán, az elszakított részekről visszaözönlő köztisztviselők, vasutasok, postások, tanárok, tanítók lehetetlen mértékben felduzzasztották azt a meglévő tisztviselőállományt, amelyet a magyar állam már önmagában véve is alig tudott finanszírozni a megmaradt területeken. Ekkor vezették be a béli listázást. A tisztviselők teljes létszámát A és B csoportba osztották. Az A csoportban szerepeltek alkalmazásban maradtak, míg a "fölöslegese" és elbocsájtottak a B listára kerültek. Mivel a béli listázás a forradalmat követő időszakban történt, a szelektálás politikai retorziókra is alkalmat adott.

Az 1926-ban és 27-ben megjelenő Az elevenen eltemetettek napja, A sápadt tanítónő és A pesti tanítónő című írások az állástalanok és béli listások sanyarú sorsát vetik fel, illetve már ennek az állapotnak bizonyos fordulópontjain lassan mozduló kapukat, ajtókat igyekeznek maguk az írások is nyitogatni. Az alkalmaztatás, "kinevezés" reményeinek

felvillanását várják, mélyen együttérezve a nyomorgó tanítósággal. A sorokból kiderül, hogy a sajtó céltudatosan sürgeti és szorgalmazza az állástalanok sorsának rendezését.

Nézzünk ízelítőül néhány bekezdést ezekből az írásokból: "...Ki hitte volna, hogy még valaha is szó esik arról az árva tanítóról, kopott tanítónőről, arról a vékonypéznű tanerőről, aki senkinek nem használt, nem oszt, nem szoroz, mint mondani szokták, annyi hatalma sincs, mint egy holt embernek! ..."

... Nem is igen tudom megérteni hirtelen, hogy mit is csinálunk ezzel a koporsóba fektetett, árva tanítóval, ha valóban sikerül föltámasztani. Te bizonyosan tudod, hogy mit kezdünk ezekkel az eleven holtakkal, mert különben nem élesztgetnéd őket. Tudod, hogy miért térítgeted visszafelé a másvilági uton lengedező mesterkabátokat és a legkopottabb tanítónőkötevényeket, holott a városházi urak azt hiszik, hogy örökre megszabadultak a kellemetlen vendégektől. Te tán tudod, hogy ki lesz az jó, ha ezek a bánattól megtörött szemek, sápadt, hamvadt arcok megint mosolyogni kezdenek, holott már szomorúság nélkül el sem képzelhetjük őket! Te tán tudod, hogy a horgadt fejeket miért kell megint a csüggedtségből fölemelni, hogy azok megint számottevők legyenek, holott azt hittük már róluk, hogy soha többé nem kell őket számba venni. Te bizonyosan tudod, hogy ezekben a félretett emberekben még van vér és életerő, van jóra való emberi érték, amelynek elpusztulásáért kár volna ...

... Hát valóban jöhet még olyan idő, amikor az állásából elzavart és a bélistás megint érdemes lesz arra, hogy vele kezét fogjanak, szóba álljanak, hogy megszimogassák gyötrelmes fejét ahelyett, hogy azt megint jól bevernék, amint az már szokás volt a múlt években?" (I.h. Az elevenen eltemetettek napja - Levél a szerkesztőhöz, 1925.)

"...Most már elmondhatom, miután e panasztalan némáknak sorsmotorjukat ismét mozgásba hoztad, kedves szerkesztő úr: hogy a bélistások hallgatag seregében ezt a kis kopott tanítónőt sajnáltam szívem mélyéből, mert valahogyan mindig tudtam hőszi küzdelmeiket pályájukon ... Ismertem őket abból az időből, amikor még reggelenként a tanítóképző felé igyekeztek könyvekkel, iskolaszerekkel megterhelt karokkal, hogy csaknem megszakadtak gyöngé hajadonságukban..."

Úgy látszik, nálunk valakiknek mindig cipekedniök kell; ma a kisiskolások járnak igen sokszor mehökkentő és szívünkben sajnálatot keltő ter-

hekkel - ötlik fel bennem Krúdy olvasása közben, majd ő így folytatja emlékezéseit:

"...Láttam őt délutánokon ama nagy jelentőségű pedagógus, Nagy László szemináriumai felé futamodni, hogy el ne késsék az előadást..." (A sápadt tanítónő - Levél a szerkesztőhöz, 1925.)

"...Egy új Dickensnek kellene születnie, aki megérthetően meg tudná írni mindazt, ami 1928-ben Pesten a tangyűi választásoknál előfordul, hogy az olvasók még emberöltők múltán is könnyezve olvassák ezeket a fejezeteket

... Mélyen tisztelt Szerkesztő Barátom, mi, újságolvasók, jól tudjuk, hogy a spiritusz rektora te voltál annak, hogy sok reménység, sok csüggedtség életre keljen Budapesten, amikor a tanügyi választások megint elkövetkeztek. Tudom, hogy megrendülve nézed azt a szívszaggató kálváriát, amelyet ezer tanítódipomás búcsújárói most járnak a városban. Vajon hánynak sikerül a hegytetőre érni, és meglátni a kelő napot? Egyelőre csak annyi bizonyos, hogy már amolyan éjfél utáni szaga van az időnek." (A pesti tanítónő - Levél a szerkesztőhöz, 1927.)

Az utolsó sorokban a remény kicsengését már a bethleni konzolidáció kissé bizakodóbb légköre magyarázza.

Ha a pedagógia helyzetét nem is tudjuk, nem is akarjuk tragikusnak tekinteni, méltán kérdezhetjük, vajon mikor volt a magyar nevelésügynek olyan időszaka, amikor nem emberpróbáló erőfeszítéseket tudhatott maga mögött és jövődóként maga előtt ---? Ez a gondolat formálódik bennünk a nagy író nevelésügyünket érintő reflexióinak olvasása közben, nem a belenyugvás, hanem a serkentő tettek sora bontakozik ki ezekből a legszürkébb köznapiságot is költői rangra emelő korabeli színes közleményekből és emlékezésekből.

Források

Krúdy Gyula: Magyar tükör. Publicisztikai írások 1894-1919.

Bp., 1984. Szépirodalmi, 709.l. I.h.: Kis huszárok 1917.

Krúdy Gyula: Pesti album. Publicisztikai írások 1919-1933.

Bp., 1985. Szépirodalmi, 582.l. Idézett helyek: Toronykoc-
ka, 1923.; Az elevenen eltemetettek napja, 1925.; A sápadt
tanítónő 1925., A pesti polgármester: az utolsó tekintetes
úr, 1926.; A pesti tanítónő, 1927.